

»Smela sem začeti graditi svojo prihodnost. S petimi dolarji v žepu.«

Alma Karlin in Panamski prekop

Jerneja Jezernik

Pred kratkim sem od zgodovinarjev, ki se ukvarjajo s preučevanjem zgodovine slovenskega izseljenstva, hotela izvedeti, koliko ljudi s Slovenskega je sodelovalo pri izgradnji Panamskega prekopa, najhitrejše ladijske povezave med Atlantikom in Tihim oceanom ter svetovnega tehničnega čuda, ki so ga po revoluciji, spektakularnem stečaju in več kot 30.000 smrtnih žrtvah med delavci dokončali leta 1914 in letos slavi stoletnico svojega obratovanja. Kakšen bi se zagotovo moral najti. A odgovora nisem dobila.

Potem pa se je pred menoj začela barvati čisto posebna podoba. Pa ga vendarle imamo, sem si govorila, pa JO vendarle imamo! 12. oktobra 2014 bo minilo 125 let od njenega rojstva. Nedolgo po tem, ko je ameriški predsednik Thomas Woodrow Wilson 12. julija 1920 tudi uradno odprl Panamski prekop, je namreč tudi svetovna popotnica, poliglotka in pisateljica Alma M. Karlin (1889–1950), doma iz Celja, stopila na panamska tla. In se že na začetku svojega potovanja okrog sveta neizbrisno vpisala v zgodovino Paname, saj je leta 1921 postala prvi uradno zapriseženi tolmač ženskega spola mesta in province Panama.

Zelo lepa, zelo nezdrava, grešna Panama

Celjanka Alma M. Karlin je proti Panami, ki je bila na njeni poti okrog sveta med novembrom 1919 in decembrom 1927 njen drugi večji popotniški cilj, zaradi svoje obubožanosti potovala v tretjem razredu ladje *Imperial*. Edini vrednejši predmet, ki ga imela pri sebi, je bila poleg polomljenega kovčka le erika, na katero je pisala svoje popotniške zapise ter svoja literarna dela. S seboj, na primer, ni imela niti posode, v katero bi ji polnili juho z nekaj krompirja in ostanki kosti, niti ne posteljnine. Ponoči je spala na izposojeni žimnici, s torbico, skrito na trebuhu, in z iztegnjeno roko na eriki. Nič hudega, saj je zaradi tropske vlage in skrbi, kako bo preživela, spala le za vzorec.

»Nekega dne sem s tako velikim obupom zrla na razvaline svojih sanj in pričakovane biti, da sem se spontano odločila skočiti čez ladijsko ograjo v valove, ki so bučali ob vijaku.«

Zdelo se ji je sicer prijetno, da bi končala v valovih, a se je zgrozila ob misli, da bi jo morski psi počasi gldali z vseh strani. Kljub vsemu se je bilo še najbolj varno izkrcati na panamskih tleh. »Stala sem na tleh Združenih držav med angleško govorečimi ljudmi in sem smela začeti graditi svojo prihodnost. S petimi dolarji v žepu.«

V letih 1920 in 1921, ko jo je obiskala Alma, se je Panama delila na več kilometrov široko kanalsko cono, ki je bila v lasti Američanov, in na zaledje na obeh straneh, ki je bilo republika. V coni A je bil uradni jezik angleščina, v njej so večinoma živeli belopolti uslužbenci prekopa, podrejeni zakonom, ki so veljali v ZDA. V coni B, ki je bila ograjena s carinskimi zapornicami, pa so prebivali navadni delavci, najnižji uradniki prekopa, trgovci in najnižji panamski sloji.

»Vilinsko lepa« Balboa, bogato mesto ob pacifiškem vstopu v Panamski kanal, v katerem so Američani zgradili tudi sedež njegove administracije, se ji je zdela kot »en sam očarljiv park« s »sanjsko lepimi« lesenimi vilami sredi tropskega razkošja hibiskusa, bugenvilij, jasmína, palm in bananovcev. Sproge višjih uslužbencev prekopa so vsako jutro obiskali neutrudni peki, mesarji, zelenjadarji in sladoledarji ter pobrali naročila. Kupovali pa so lahko tudi vsakovrstno blago iz Združenih držav, ki so ga uvažali s svojimi ladjami in plačevali po cenah, veljavnih v New Yorku. Višji uradniki prekopa so lahko stanovali razkošno za simbolično najemnino, zase in za svoje bližnje pa so imeli na voljo tudi brezplačno zdravstveno oskrbo.

Alma je seveda nemudoma opazila, da prebivalci zaledja s sovrastvom gledajo na bogate ameriške gringe iz kanalske cone, ki naj bi imeli v zunanjepolitičnih zadevah vedno glavno besedo, v notranjepolitičnih pa zelo pogosto, »njih divja sla po udeleževanju pa je [bila] v nadvse mučnem nasprotju s sanjavitim, z vse na jutri odlašajočim razpoloženjem domačinov«, ki so bili revni in brez pravega političnega glasu.

V panamskem zaledju, v Chorrillu, ki so ga ustanovili leta 1915 zaradi velikega pritoka imigrantskih delavcev, so bile hiš(k)e veliko manj imenitne. Trgovino so imeli v rokah večinoma Kitajci, njihove trgovine pa so bile temačne in neprijazne, v njih naj bi mrgolelo ščurkov in drugih nadležnih žuželk.

»Če pa ščurek vendarle pade zraven na tehtnico in je že prepozno, da bi ga trgovec odstranil, pri temnejšem blagu hitro udari po njem in ga pomeša medenj, ali pa se ga, kot pri beli moki ali sladkorju, znebi z mnogimi ogorčenimi vzkliki velikega prese-nečenja. In kako prisega, da gre za edini primerek te vrste v vsej trgovini!« Japonski brivci so na ulici urejali svoje stranke, na vogalih so kot mumije posedale debele prodajalke loterijskih listkov, »kajti v Panami ljudje denar veliko raje zadenejo, kot pa da bi ga zaslužili«, v stranskih uličicah so ves čas klepetale domačinke v prosojnih oblačilih. »Moški vseh dežel, narodnosti in barv pa so obletavali vse, kar je bilo ženskega spola.«

Pri treh gracijah

Alma je na lastni koži najprej dodobra (pre)izkusila življenje v revnejši coni B. Pri treh črnskih »gracijah« na Avenidi B si je najela majhno dvoriščno sobico, za katero je za vsako noč spro-ti plačala 50 centov. »Miza, stol, železna postelja, polomljeni predal in umivalna mizica na treh nogah. To je bil novi dom.« Obsojena trpeti najhujše pomanjkanje, da bi lahko obdržala skromno sobico, si je lahko v naslednjih tednih za zajtrk privo-

ščila le skodelico mlačne vode, zbrane iz deževnice, enkrat na dan pa si je na trgu Santa Ana kupila dve žemljici za deset cen-tov, pri čemer je »trepetala pred starko, ki je sedela v pekarni in goljufala pri teži kruha«, ter blagoslovila moškega prodajalca, ki ji je vedno podaril še četrt žemljice za povrh. Za večerjo pa je največkrat le grizla prt.

»Kadar res dolgo žvečim, se mi vsaj rahlo zazdi, kot da sem nekaj pojedla. Ko pa pekoča bolečina v trebuhu postane nezno-sna, spijem nekaj gnusne mlačne vode – si v želodcu na-redim jezero.«

Včasih se je za odrešilnega izkazal obisk cone A, kjer se je bo-hotilo sadnega drevja s sočnimi tropskimi sadeži. Večkrat je na skrivaj pobrala drobne slive in jih sesala, da bi imela občutek, da jé, nekoč pa je iz umazanije pobrala celo košček sladoleda, ki ga je izgubil sladoledar. »Kakršnakoli napaka z moje strani – telesna ali duševna – bi me odplaknila v prekop; zato sem se delala, kot da sem v redu in mi nič ne manjka.«

Njene finančne skrbi pa so jo vse bolj dušile. V uradih v Balboi je iskala zaposlitev kot prevajalka, a so jo povsod zavr-nili, češ da tovrstni posli ne cvetijo najbolje. Seveda je bila tudi pripra-

vljena pomivati nočne posode v bolnišnici, delati kot natakarica v baru (»prenežna in prefina, rojena za kaj drugega«) ali kot prodajalka, toda »v nobeni trgovini, na nobenem uradu in nobeni stojnici nisem mogla nič zaslužiti, in po vsaki zavrnitvi se je pojavilo vprašanje, če ne bi bila pripravljena ...« Kmalu je morala po manjše posojilo k Rdečemu križu, zastavila pa je tudi svoj nakit, in sicer pri nemškem lastniku posredovalnice dela na Avenidi B, ki ji je slednjič predlagal, naj postane pomočnica v njegovi pisarni.

»Brati, risati, sanjati – budni pa niste nikoli!«

»Sčasoma sem prevzela dolžnosti pisarne, ki jih ni bilo veliko: evidentirala sem prosta delovna mesta in iskalce dela, med katerimi so bile predvsem črнке, vpisovala sem hiše, ki so bile naprodaj, in v neko drugo knjigo njihovo opremo. Poleg tega sem sprejemala telefonske klice in nadzorovala slabo stoječo trgovino, ko je šel lastnik na tržnico, da bi nakupil vsakodnevno zelenjavo za svojo ženo. Za to uslugo mi je nudil v svoji hiši hrano in stanovanje, in ker sem bila tako rekoč brez sredstev, sem bila prisiljena sprejeti njegovo ponudbo.« Pri svojih gostiteljih je dobila vojaško posteljo v dnevni sobi, umivati se je morala zunaj na odprti verandi, hrana pa je bila sicer skromna in vedno enaka, a sveža in takšna, da jo je lahko po dolgih tednih stradanja spet »jedla z žlico«.

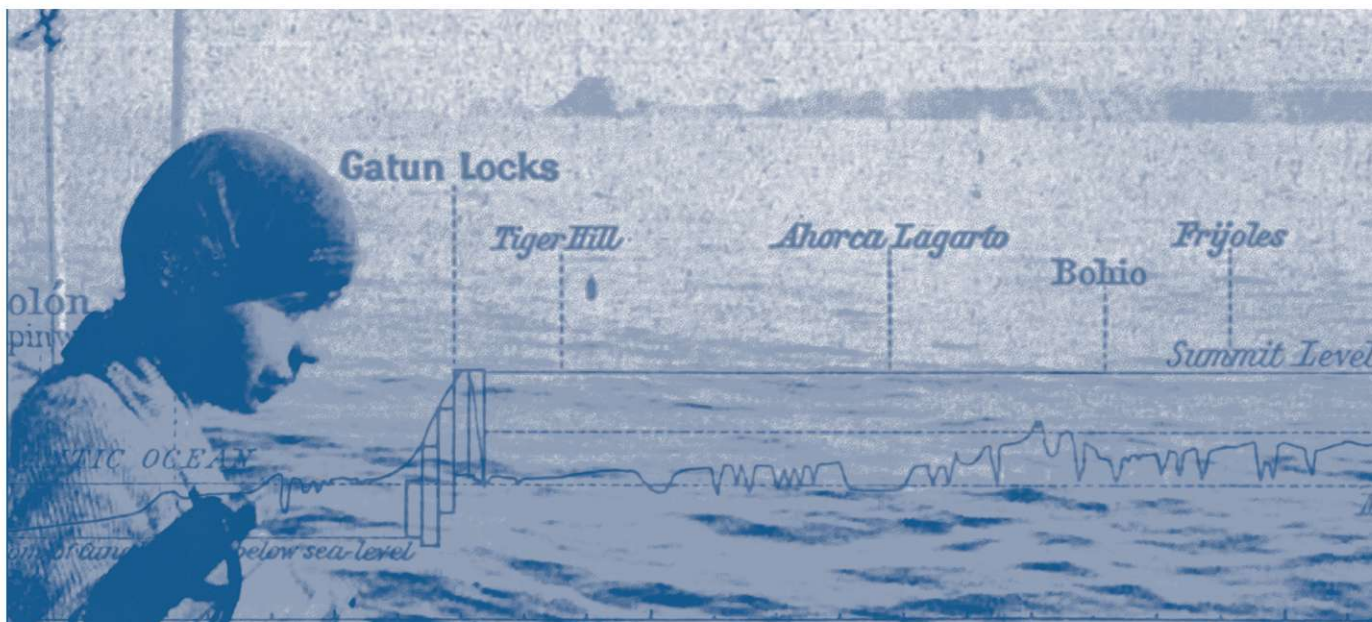
V pisarni je bil sivolasi lastnik posredovalnice dela do Alme sprva zelo prijazen in pozoren. Posojal ji je svoj časopis, ji nosil banane iz domačega vrta, ji pogosto odstopil del svoje popol-

danske malice, ji od časa do časa v denarnico na skrivaj pridal nekaj drobiža, odnesel njene čevlje v popravilo, ji priskrbel puder proti tropski srbečici in ji celo dovolil, da je smela kaj zaslužiti tudi postrani, z manjšimi prevodi in voščilnicami, ki jih je sama risala in izdelovala v obliki knjižice s trakcem, zanje pa je dobila po 25 centov.

Doma na Kaledonijski ulici pa je življenje sčasoma postajalo vse bolj neznosno. Če je hotela ob večerih brati kakšno knjigo, sta ji zakonca to preprečila (»Brati, risati, sanjati – budni pa niste nikoli! Nimate nič za šivati, dekle? Praktičnost, praktičnost!«), če je hotela slikati, ji je gostiteljeva žena, drobna in bolehnata Kitajka, skrila slikarski pribor in ji zaradi ljubosumnosti izkazovala tudi vse večje sovrašтво. Slutila je namreč, da je moža mlada Evropejka začela vse bolj vznemirjati tudi kot ženska. Alma je vedela, da bi morala zbrati dovolj denarja in se nemudoma odseliti. Vprašanje je bilo le – kako?

Prva zaprisežena tolmačka mesta in province Paname

Na poti v urad je Almi razbijalo srce, v glavi, grlu in nogah je občutila neobvladljivo nervozo. Razpisano je bilo delovno mesto za sodnega prevajalca mesta in province Paname in Karlinova se je nemudoma prijavila k opravljanju izpita. Pri prvem poskusu je imela zgolj dva tekmece. Mlajšemu mešancu uglajenega videza so šle naloge dobro od rok, za črncu pa so bile kar precej trd oreh. Tudi Almi so se vprašanja večinoma tehnične narave zdela zelo zahtevna. Še posebej zato, ker je morala iz dveh zanj tujih jezikov prevajati v tretji tuj jezik, medtem ko sta preo-

Na poti v urad je Almi razbijalo srce, v glavi, grlu in nogah je občutila neobvladljivo nervozo. Razpisano je bilo delovno mesto za sodnega prevajalca mesta in province Paname in Karlinova se je nemudoma prijavila k opravljanju izpita.

stala kandidata lahko prevajala iz svoje materinščine, hkrati pa sta dobro poznala tudi domačo zakonodajo. Pri preverjanju iz treh jezikov, angleščine, španščine in francoščine naj bi dobila visoke ocene, a sam uspeh ji ni pomagal. Minevali so tedni, o novi zaposlitvi pa ni bilo ne duha ne sluha. Razpis so čez nekaj časa še enkrat ponovili. Tokrat se je Alma s pismom obrnila na državnega sekretarja Paname, a po dveh obetajočih odgovorih je nenadoma vse potihnilo, njeno upanje pa uplahnilo. Nekega dne pa je v osrednjem panamskem časniku prebrala, da so prav njo izbrali za novo tolmačko. »O blaženost brez konca in kraja!« Ko je na pošti dvignila dekret o svojem imenovanju in na ministrstvu za pravosodje tudi slovesno zaprisegla, so njeno ime vnesli v veliko knjigo in ji izročili uradne pečatnike. Njeno delovno mesto je bilo v knjižnici, hkrati pa je morala biti navzoča tudi pri obravnavah na vseh šestih panamskih sodiščih. Določili so ji mesečno plačo v višini 150 pesov, posebej pa je smela zaračunati tolmačenje pri civilnih zadevah. Postala je prvi uradni tolmač ženskega spola v zgodovini Panamskega prekopa, prva ženska »sodna prevajalka mesta in province Panama«.

»Pri opravljanju svojega poklica tolmačke na različnih sodiščih v Panami sem se seznanila z najzanimivejšimi ljudmi. V izdatni meri sem spoznavala razne odlike domačinov. Črnci z Jamajke so bili do skrajnosti prepirljivi. Pričkali so se z vsakomer in uporabljali zmerljivke, ki so s svojo domišljijo in neposrednostjo lahko zadovoljile vsakršen okus; črnci s celine pa so bili pogosto obtoženi posilstev, zlahka so se spozabili nad otroki in so bili tudi sicer nedobrodošli. Mešanci so bili pogosto dejavni kot zvodniki v ulici rdečih latern in so prisiljevali črnske deklice, da so mornarjem kradle denar. Polnokrvne Indijance so večinoma obtoževali zaradi zastrupljanja; mešanci z belo krvjo pa so se morali zagovarjati predvsem zaradi goljufij in sleparstva. Tatove pa si našel med vsemi rasami.«

Rjavi vampir

Po Alminem pripovedovanju naj bi bilo najbolj vznemirljivo in najbolj dragoceno njeno poznanstvo s kolumbijskim čarovnikom ali Rjavim vampirjem, kot ga je imenovala. Najprej je zanj

prevedla nekaj poslovnih pisem, ki so vsebovala denarne zahtevke za različne »čarovniške usluge«, potem pa se ga ni mogla več znebiti: »Vedno mi je sledil na svojem kolesu in klical moje ime. Spominjal me je na hudiča iz otroških slikanic, on, ki je bil veliki čarovnik in čarovniški poet. Neznosno je smrdel po več dni starem potu – mrzla voda bi pač lahko oslabil žar njegovega bitja. Njegov beli psiček pa je moral vsak dan v kopalno kad in še s kolonjsko vodico ga je bilo treba odišaviti. Življenje mu je tako rekoč brizgalo izpod nohtov; njegovi pogledi so bili kot bliski strele, ki te oplazijo z električnim nabojem; njegov duh je bil nemiren, željan rodovitnosti kot tropska zemlja, šepet njegovih besed pa je bil podoben ognjeni sapi, ki se dviga iz kakega kraterja. [...] Dokler se je vozil zraven mene, sem v žilah čutila gomazenje, kot če bi bila popila močno kavo, toda takoj ko je izginil, me je obšla nerazložljiva slabost. Noge so se mi tresle, možgani so plavali. In naslednje jutro sem le s težavo vstala, kot po kakšni težki, komaj prestani operaciji. Zato bi lahko rekla: Kolumbijec je vampir.«

Toda namesto da bi se ga Alma bala, jo je Rjavi vampir – vsaj sprva – celo zabaval.

»Kot vsi ljudje iz tropov je govoril o ljubezni. Bi mogoče hotela ljubezenski napoj? Seveda ne. Kaj pomaga zlato tistemu, ki ne želi kupiti ničesar? Bi se morda hotela naučiti prerokovanja prihodnosti iz kavne usedline? Tega bi se pa vendarle lahko lotila! Torej sem mu dala svoj naslov v Balboi.«

Kadar jo je obiskal, ji je veliko pripovedoval o verovanju raznih indijanskih plemen in svojem šolanju za vudujskega šamana, ki je bil poleg čarovnika tudi zdravnik in duhovnik. V tako imenovano šolo za mojstre magije globoko v kolumbijskem pragozdu so sprejemali zgolj čistokrvne Indijance, ki pa so pred belci svoje pridobljeno znanje praviloma skrbno skrivali. V tej šoli so si kandidati pridobili znanje o najrazličnejših rastlinah in njihovih tako zdravih kot tudi smrtonosnih učinkih, razvijali so svoje medialne sposobnosti, se učili prerokovanja iz kokinih listov in zaklinjanja s čarobnimi besedami. Tisti učenci, ki so se še posebej izkazali, so odšli v še bolj odročne kraje k peščici najbolj izurjenih mojstrov, ki so jih naučili uporabe »višje psi-

»Ne slišim in nočem slišati petja mornarjev, saj mi v ušesih še zmeraj odzvanjajo ujeti glasovi gobavcev in hripavo klicanje otrok; še zmeraj vidim ogabno odebeljeno kožo, škrlatne lise, zmaličena ušesa, štrclje rok in nog brez prstov; vonjam gnilobo iz notranjosti žrtev in slutim obup človeka, ki mu je lahko edina želja le rani grob.«

homagične moči«, močne miselne koncentracije in črne magije. Rjavi vampir naj bi bil eden izmed njih.

Srečanja z njim so bila vedno nenavadna, tako za Almo kot tudi za druge ljudi v njegovi okolici.

»Srce ti je bilo hitreje, kot po kakšni zelo dobri črni kavi. Ko je odšel, so se ti tresla kolena in vsi udje so te boleli. Bil si popolnoma izčrpan, kot da bi te kdo izsesal, in kar nekaj časa je trajalo, da si si spet pridobil nazaj svojo polno moč.«

Toda največje presenečenje je bilo za Almo spoznanje, da si jo Rjavi vampir pravzaprav želi za »ljubezenske usluge«. Seveda so se mu takšni načrti hitro izjalovili in sledilo je maščevanje. »Ko je opazil moj odpor, se je v njegovem pogledu zablistalo kot v očeh razdražene živali.« Po neuspeli hipnozi, proti kateri je Alma sprožila »miselni tok silovite obrambe«, naj bi sledil še poskus omamljenja s smrtonosnim čarobnim praškom. Uradna analiza naj bi pokazala, da je šlo za neznani strup, katerega glavni učinek bi imel za posledico hudo omrtvitev, po daljšem vdihavanju verjetno celo smrt. Vsi uradniki so pri tem sicer imeli oči in ušesa za drobno gospodično prevajalko, ukrenili pa niso prav ničesar.

Med panamskimi gobavci

Med popotniškimi skicami (*Reiseskizzen*), ki jih je Alma s svojega potovanja okrog sveta redno in brezplačno pošiljala v objavo bralcem celjskega nemškega časopisa *Cillier Zeitung*, najdemo tudi zapis *Živi mrtveci*.

Celjanka v njem opisuje, kako se je nekega dne skupaj s še drugimi turisti s čolnom odpravila na Palo Seco. Med potniki je bila tudi deklica, ki je v svojih rokah živčno vrtela rdeč trak, znamenje, da je bila okužena. »Brez spremstva se je peljala počasni smrti naproti – v grob živih.« Bila je namreč gobavka. S posebnim dovoljenjem in v spremstvu zdravnika je Karlinova smela v poročevalske namene obiskati bolnišnico in si ogledati »nesrečnike«. »Potem stopamo počasi od kočice do kočice, od trpečega do trpečega ...« Alma vidi njihove strahotne gnojne mehurje, kakor sito preluknjano kožo na nosu, njihovo trdo,

slonovo kožo, njihove noge, ki so postale velike brezoblične kepe, odpadajoče prste.

»Gobavci ležijo slepi in hromi, strašansko iznakaženi, pogosto nemi in izobčeni na vroči trati in čakaje na smrt nagonsko obračajo mehurjaste, polgnile obraze proti soncu. Tako čakajo in čakajo, dokler počasi ne prenehajo misliti in se le še živalsko – napol – zavedajo sebe. Šele tedaj pride angel smrti in narahlo upihne komaj še tlečo iskro življenja ...«

Pove tudi, da zdravniki za zdravljenje lepre uporabljajo posebno smolo, imenovano chaulmoogra, izpiranja z jodom in Hansenovo metodo ter pohvalila ameriško vlado, ki naj bi za te žive mrtvece naredila vse, kar je bilo mogoče.

Tamkajšnji ljudje pa so ji ob odhodu povedali tudi ganljivo zgodbo. Neka mati gobavka je svojo malo hčer pustila pri tujih ljudeh in šla med žive mrtvece z veselim občutkom, da je njen otrok na varnem. Po dolgih letih ločenosti jo je hči tik pred smrtjo le obiskala in obe sta izmenjali lahen poljub. Čez čas je hčerin mož sredi nežnih ženinih prsi opazil rumeno rjav madež. Jokaje je mlada žena priznala materin poljub. Čez nekaj časa jo je neutolažljivi soprog pokopal.

Veter je žalostno vel, ko se je Alma poslavljala od Pala Seca.

»Ne slišim in nočem slišati petja mornarjev, saj mi v ušesih še zmeraj odzvanjajo ujeti glasovi gobavcev in hripavo klicanje otrok; še zmeraj vidim ogabno odebeljeno kožo, škrlatne lise, zmaličena ušesa, štrclje rok in nog brez prstov; vonjam gnilobo iz notranjosti žrtev in slutim obup človeka, ki mu je lahko edina želja le rani grob.«

A tudi to je bila Almina Panama. ●

airBeletrina

Članek je bil prvotno objavljen oktobra letos na portalu Airbeletrina, ki deluje pod okriljem Študentske založbe. Objava je le začetek sodelovanja med Razpotji in Airbeletrino. Medtem ko čakate na novo številko naše revije, vam svetujemo, da se po kvalitetno branje odpravite na www.airbeletrina.si